
ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКА РАДИОНИЦА – СВРЉИГ

књига XIX

ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКИ

ЗБОРНИК

за проучавање културе источне Србије
и суседних области

ДУХОВНА И МАТЕРИЈАЛНА КУЛТУРА СТАНОВНИШТВА ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ И СУСЕДНИХ ОБЛАСТИ

Главни и одговорни уредник

Сретен Петровић

Уредник

Недељко Богдановић

Редакција

Петар Влаховић, Михај Н. Радан, Драган Жунић,
Станка Јанева, Ивица Тодоровић, Раде Милојковић,
Ирена Љубомировић, Војислав Филиповић, Зоран Вучић

Секретар редакције

Славиша Миливојевић

Сврљиг
2015

НЕКОЛИКО БРОНЗАНИХ НАЛАЗА ИЗ ОКОЛИНЕ СОКОБАЊЕ

У раду се објављује неколико веома занимљивих и ретких бронзаних праисторијских налаза откривених у околини Сокобање. Реч је о фрагментованом бронзаном мачу, ножу, два бодежа и једном српу. Нож и бодежи припадају нешто ранијем времену и периоду Вг С2/Д, а њихово порекло указује на везе са бронзаним добом Егеје. Бронзани мач и срп потичу са истог локалитета и хронолошки се опредељују у прелазни период, тј. у На А1.¹

Кључне речи: Сокобања, мач, бодеж, нож, бронзано доба, Егеја, прелазни период, Белегиш II – Гава.

Планина Ртањ подељена је између сокобањске и бољевачке општине, које у археолошком смислу спадају у најнепознатије територије Србије. Осим неколицине мањих ископавања,² обе општине готово да нису археолошки истраживане, тако да се познавање праисторије овог краја највећим делом своди на случајно откривени материјал који је ретко доспевао до стручне јавности. Предмети који ће бити обрађени у овом раду,³ потичу са два локалитета који би могли представљати одређене пунктове дуж два међусобно независна, али природно најповољнија пута, који су преко источних и западних обронака Ртња повезивали Сокобањску и Црно-речку котлину (карта). У овом раду биће обрађено пет значајних бронзаних предмета, од којих три припадају позном бронзаном добу, а два прелазном периоду.

*

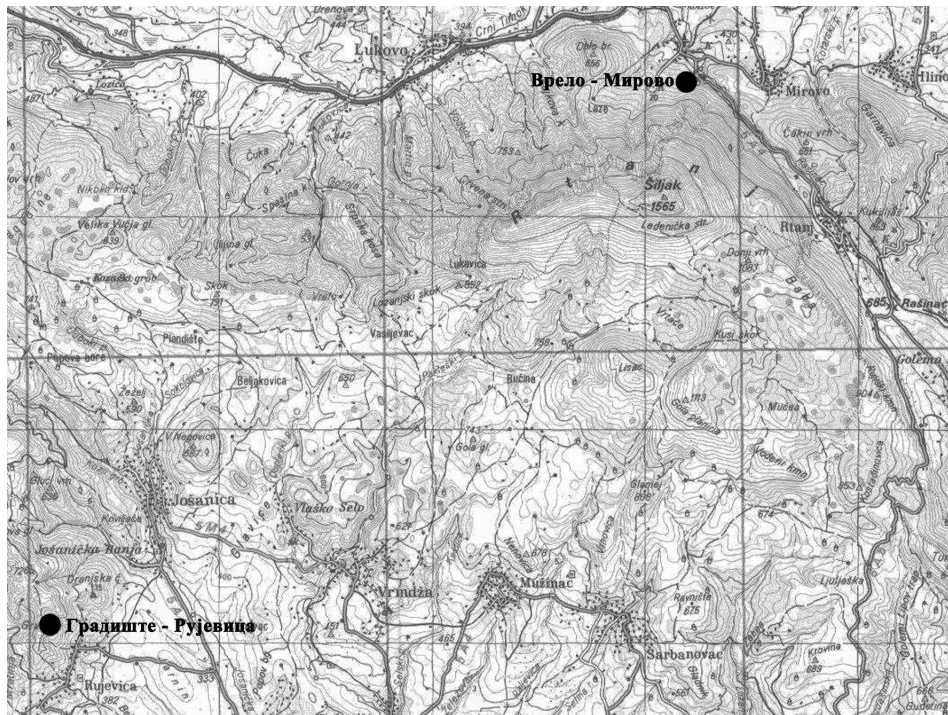
Два бронзана бодежа и бронзани нож потичу са брда Градиште у атару села Рујевица (Сокобања). Реч је о доминантном брду које се уздиже непосредно изнад села, на ободу планине Буковик и у близини зоне спајања са западним венцем Ртња. Брдо има пространи плато, тако да је потенцијална површина локалитета велика (око 1x0,2 km). Иначе, Градиште у Рујевици је у археолошкој литератури позна-

¹ Рад је резултат пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, *Културни идентитет, интеграциони фактори, технолошки процеси и улога централног Балкана у развоју европске праисторије*, ОИ 177020.

² Сва стручна ископавања у овој области свде се на Заштитна ископавања Сокограда код Сокобање током кампања 1968–1970. год., у организацији Завода за заштиту споменика Ниш, ископавања на вишеслојном локалитету Требич код Сокобање 1968. год. (П. Петровић) и 2001. год. (Завод за заштиту споменика Ниш) и ископавања у Лазаревој пећини којима је руководио Н. Тасић током 1963–1964. и 1968. године.

³ Остаци бронзаних мачева и ножева о којима ће бити речи, представљају случајне налазе које је за своју колекцију прибавио М. Пантић, председник нумизматичког друштва „Сокоград“ из Сокобање.

то као налазиште из античког и рановизантијског периода.⁴ Тада је градина вероватно имала функцију стратешког утврђења на траси старог пута који је пратећи источне обронке Буковика прелазео преко Луковичке преседлине на западу Ртња, повезујући тако Сокобањску и Црноречку котлину.⁵

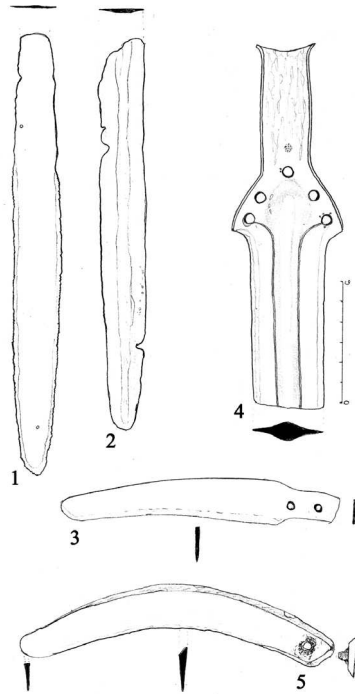
Кат. 1. Бронзани бодез очуваног тањег сечива и недостајућег горњег дела, где се налазила дршка или рупице за учвршћивање са дршком. Врх сечива је заобљен, а ивице донекле искрзане. Очувана дужина: 21,6 cm, ширина сечива: 2,3 cm. (сл. 1/1).

Кат. 2. Бронзани бодез очуваног тањег сечива са благо наглашеним овалним централним ребром, недостајућег горњег дела, где се налазила дршка или рупице за учвршћивање са дршком. Врх сечива је заобљен, а ивице донекле оштећене. Очувана дужина: 19,2 cm, ширина сечива: 2,3 cm. (сл. 1/2).

Кат. 3. Цео, добро очуван и изразито квалитетно израђен бронзани нож благо повијеног сечива, са јасно дефинисаном широм оштрицом. Дршка је нешто ужа од сечива и на њој су две рупице за причвршћивање оплате. Врх сечива је заобљен. Очувана дужина: 13,6 cm, ширина сечива: 2 cm. (сл. 1/3).

⁴ Рашковић 2010: 173.

⁵ Јовановић 1924: 78.

Оба бодежа, иако недостајућих горњих делова, вероватно припадају периоду позног бронзаног доба, а њихово порекло треба тражити јужно од ових области. Наиме, централноевропски бронзани бодежи који хронолошки одговарају нешто каснијем, прелазном периоду, по правилу имају јасно дефинисано и јаче централно ребро,⁶ док су сечива наших примерака изразито танка, попут појединих сечива бодежа из области бронзаног доба Егеје.⁷ Но, знатно више јасних аналогија са југа пружа бронзани ножић, а скоро идентичан примерак потиче са некрополе Игларево I,⁸ за који М. Паровић-Пешикан помиње бројне аналогије у тадашњим центрима микенског света и овакве примерке опредељује у раздобље између XIV и XII века пре н. е., тј. у каснохеладски IIIA1 период, или Vg C2/D по средњоевропској хронологији. Сличан примерак потиче и са некрополе Брњичке културе са локалитета Мађилка код Пирота, мада тај нож има више рупица за причвршћивање са оплатом и вероватно припада нешто познијем периоду.⁹ За ова три предмета може се претпоставити егејско порекло, али и даље остаје нејасно да ли је реч о директном увозу са југа, или се ради о локалној производњи која имитира примерке из микенског света. Током

⁶ Као на пример, по облику слични примерци из остава Кличевац II – Помрлово (Јацановић и Радојчић 2001: Т. I/4) и Шетоње (*Ibid.* сл. 48).

⁷ Нпр. Paradopoulos 1998: cat. 81, 86, 87, 95, 114

⁸ Паровић-Пешикан 1995: 14, сл. 5/5; Љуци 1998: 505.

⁹ Јевтић 1990: 94, Т. I.

периода позног бронзаног доба, чини се да је ово подручје било насељено носиоцима Брњичке и Параћинске културе и да је реч о контактної зони између ове две културе.¹⁰ У том случају, појава егејских облика оружја и ратничке опреме на овој територији није неочекивана, с обзиром на чињеницу да се на територији Брњичке културе јавља неколико типова различитих микенских оружја и дефанзивне опреме, поред осталог и типични микенски мачеви и шлем од вепрових зуба.¹¹

*

Налаз дршке и горњег дела сечива бронзаног мача и бронзани срп потичу са локације зване „Врело“, у атару села Мирова код Бољевца, а локалитет се налази у близини извора реке Мировиштице по чему је и читаво подручје добило назив. Заправо, то је место на коме се Рашиначка река спаја са поменути извором одакле се гради река Мировиштица, иначе притоку Црног Тимока. Обе реке пресецају североисточне обронке Ртања и спајају се на месту непосредно испод врха Шиљак. Њихови токови уједно су и најповољнија траса преко источних обронака Ртња, која је од давнина повезивала црноречку и сокобањску област.¹² Само место налаза везује се за узвишени плато смештен испод стрмих литица, нешто западније од извора, чиме је месту обезбеђена извесна доминантност над поменути међуречјем. С. Мачај је крајем XIX века обишао атар села Мирова где је запазио камену могилу (хумку), додајући једино да су у то време такве гробнице биле честа појава у Црноречком округу.¹³ Иначе, у оближњем селу Рујишту, на локалитету Баре пронађена је богата остава која је садржала 49 бронзаних и гвоздених предмета, међу којима се истичу наочарасте фибуле, нарукнице, тордирани торквеси, делови коњске опреме и секире са крилцима.¹⁴ Остава је опредељена у VIII век пре н.е.¹⁵

Кат. 4. Фрагментовани двосекли бронзани мач са језичастом дршком, недостајућег доњег дела. На прелазу из рамена у нешто шири и незграпнији језичак налази се један, а на рамену четири отвора за причвршћивање са оплатом. Језичак на крајевима има плитак рачvasti врх, док су ивице јасно профилисане. По средини сечива обло централно ребро украшено са обе стране са по једном дубоком жлебљеном украсном линијом које крећу од рупица за причвршћивање оплате. Рамена су нешто оштрије моделована на прелазу ка сечиву. Очувана дужина: 17,9 cm; ширина сечива: 3,6 cm. (сл. 1/4).

Кат. 5. Потпуно очуван бронзани лучни срп са овалним и благо на горе повијеним врхом и ваљкастом дужом нитном. Срп је лоше израђен, уколико га поредимо са истовременим примерцима. Три ивице су косо засечене. Дужина: 15,4 cm; ширина сечива: 2,2 cm. (сл. 1/5).

¹⁰ Булатовић 2006: 7 и даље.

¹¹ У прилог овој тврњи сведочи и нови налаз микенског рапира из околине Алексинца који је у припреми за штампу и биће публикован у *Веснику Војног музеја* бр. 42 (Филиповић, Милановић и Милојевић, у штампи).

¹² Дакић 1967: 85.

¹³ Мачај 1892: 103.

¹⁴ Предмети се чувају у Народном музеју Зајечару под инв. бр. 0/64–0/114. Вељковић 1986: 18.

¹⁵ Vasić 1977: 9–17.

Примерак бронзаног мача занимљив је из више аспеката. Наиме, по бројним аналогијама овај мач припада језичастим мачевима типа Ројтлинген, по типологији А. Хардинга,¹⁶ али до сада, у окружењу, није регистрован ниједан примерак без отвора за нитне на језичку. Мач из Мирова, донекле, по пресеку сечива, моделацији рамена и наглашавању централног ребра дубљим жлебовима подсећа на варијанту Коњуша поменутих мачева,¹⁷ али су они географски везани за ширу околину подручја ушћа Дрине у Саву.¹⁸ Исто тако, нема ниједног мача из окружења чије поменуте жлебљене линије почињу од отвора за нитне, па би се, уз све претходно наведене разлике, могло претпоставити да се овде ради о квалитетном примерку израђеном у локалној радионици. Најближи примерци Ројтинглен мачева потичу из долине Велике и Јужне Мораве и са Ђердапа,¹⁹ а њихова матична територија јесте област централне Европе и горњег Подунавља и везују се за носиоце Гава комплекса. Хронолошки, мачеви овог типа на матичним територијама јављају се већ у периоду Вг D, док се на централном Балкану њихова појава може пратити од периода На А1.²⁰ Са друге стране, варијанта Коњуша је уско хронолошки дефинисана и јавља се између 1100. и 1000. године пре н. е., односно у периоду На А2, па би се и наш примерак могао одредити у ово раздобље. Бронзани срп такође представља примерак коме се могу наћи адекватне аналогије, пре свега зато што је његова израда мање квалитетна него других истовремених примерака. Скоро сви српови са територије централног Балкана поседују јако профилисану горњу ивицу, која се не јавља на нашем примерку. Најближе аналогије можемо приметити на срповима које је Р. Васић дефинисао као *млађебронзанодопски српови са дугметом и горњом профилисаном ивицом*,²¹ и који се хронолошки могу одредити у период На А1. Примерак из Мирова вероватно, као и мач, представља производ локалне радионице. С обзиром на то да потичу са истог локалитета и да припадају истом хронолошком периоду, могуће је да је у овој области постојала локална радионица за израду бронзаних предмета, мада изненађује да је мач израђен веома квалитетно, док је срп скоро у нивоу полуфабриката.

*

Овај прилог представља скроман допринос познавању бронзаних предмета из позног бронзаног доба и прелазног периода са територије где овај тип налаза раније није био познат.

Литература

- Булатовић, А. 2006. Неколико забелешки о Медијана културној групи. *Лесковачки зборник* XLVI: 7–15.
 Vasić, R. 1977. *The Chronology of the Early Iron Age in Serbia*. Oxford.

¹⁶ Harding 1995: 35 и даље. Такође је познат и као тип Ненцинген и тип Наје II.

¹⁷ *Ibid.*: 40–41.

¹⁸ Филиповић 2015: 338–339.

¹⁹ *Ibid.*: 112, кат. 9–13, 17–19.

²⁰ *Ibid.*: 337–338.

²¹ Vasić 1994: 21.

- Vasić, R. 1994. *Die Sichel in Zentralbalkan*. Prähistorische Bronzefunde XVIII/5. Stuttgart.
- Вељковић, С. 1986. *Бољевац и околина*. Зајечар-Бор.
- Дакић, Љ. Б. 1967. *Сокобањска котлина, економско-географска студија*. Географски институт „Јован Цвијић“, посебна издања, књ. 19. Београд.
- Јацановић, Д. и Радојчић, Н. 2001. Праисторијске оставе металних предмета Кличевац II – Помрлово, *Viminacium* 12: 67–108.
- Јевтић, М. 1990. Праисторијска некропола у Пироту – прилог познавању Брњичке групе. *Гласник САД* 6: 92–103.
- Јовановић, С. П. 1924. *Бања*. Српски етнографски зборник 29, Насеља и порекло становништва 17. Београд.
- Kilian-Dirlmeier, I. 1993. *Die Schwerter in Griechenland (außerhalb der Peloponnes), Bulgarien und Albanien*. Prähistorische Bronzefunde IV/12. Stuttgart.
- Љуци, К. 1998. Игларево I и II, стр. 505–515. у: *Археолошко благо Косова и Метохије, од неолита до раног средњег века*. (ур. Н. Тасић), Београд.
- Мачај, С. 1892. *Црноречки округ*. Гласник СУД, књ. 73. Београд.
- Rapadopoulos, Th. J. 1998. *The Late Bronze Age Daggers of the Aegean I. The Greek Mainland*. Prähistorische Bronzefunde VI/11. Stuttgart.
- Паровић-Пешикан, М. 1995. Запажања о микенском утицају на подручју централног Балкана. *Старинар* XLV-XLVI: 3–26.
- Рашковић, Д. 2010. Примери налаза новца на локалитетима рановизантијских утврђења на југу централне Србије. *Ниш и Византија* IX: 171–185.
- Филиповић, В. 2015. *Наоружање и ратничка опрема у културама позног бронзаног и старијег гвозденог доба на територији Србије, Македоније, Црне Горе и Албаније*. Докторска дисертација. Универзитет у Београду, Филозофски факултет.
- Филиповић, В., Милановић, Д. и Милојевић, П. Микенски мач из околине Алексинца. *Весник Војног музеја* 42, у штампи.
- Harding, A. 1995. *Die Schwerter im ehemaligen Jugoslawien*. Prähistorische Bronzefunde IV/14, Stuttgart.

Vojislav Filipović

Petar Milojević

SEVERAL BRONZE FINDINGS FROM THE SURROUNDINGS OF SOKOBANJA

In the paper, we are presenting some very rare bronze pre-historic findings discovered in the area of Sokobanja. Those objects are a fragmented bronze sword, a knife, two daggers and a sickle. A knife and a sword belong to earlier age and the period Br C2/D, and their origin points at the connections with the Bronze Age of Aegeas. Bronze sword and a sickle are from the same site and chronologically belong to the transitional period, i.e. Na A1.